

УДК 81'1:81'2/44:811.512.154:811.111
DOI: 10.36979/1694-500X-2025-25-2-137-144

**ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С ЗООНИМАМИ,
ОТРАЖАЮЩИЕ ВНУТРЕННИЕ КАЧЕСТВА ЧЕЛОВЕКА
В КЫРГЫЗСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

А.Р. Рыскулова

Аннотация. Изучаются лингвокультурные аспекты фразеологизмов с зоонимами в кыргызском и английском языках. Фразеологизмы тесно связаны с культурой, мировоззрением и языковыми особенностями каждого народа, поэтому они играют важную роль в описании внутренних качеств человека. Рассматривается значение зоонимсодержащих фразеологизмов, их употребление и роль в передаче национальных символов. В ходе исследования детально анализируются сходства и различия между кыргызскими и английскими фразеологизмами, которые распределены по тематическим группам. По методу тематической классификации выявлены содержательные и стилистические особенности данных фразеологизмов. В статье подчёркивается значимость фразеологизмов с зоонимами как важного инструмента для укрепления межкультурных связей между языками.

Ключевые слова: зооним; фразеология; лингвокультурный аспект; тематические группы; кыргызский и английский языки; внутренние качества; культурные особенности.

**КЫРГЫЗ, АНГЛИС ТИЛДЕРИНДЕГИ
АДАМДЫН ИЧКИ САПАТТАРЫН ЧАГЫЛДЫРГАН
ЗООНИМ КАМТЫГАН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР**

А.Р. Рыскулова

Аннотация. Бул макалада кыргыз жана англис тилдериндеги зооним камтыган фразеологизмдердин лингвомаданий аспекти кенири изилденет. Фразеологизмдер ар бир элдин маданияты, дүйнөтаанымы жана тилдик өзгөчөлүктөрү менен тыгыз байланышкандыктан, адамдын ички сапаттарын сүрөттөөдө өзгөчө мааниге ээ. Макалада кыргыз жана англис тилдериндеги зооним камтыган фразеологизмдердин мааниси, алардын колдонулушу жана улуттук символдорду чагылдыруудагы ролу каралат. Изилдөөдө зоонимдердин кыргыз жана англис маданияттарындагы окшоштуктары жана айырмачылыктары терең талданып, алар тематикалык топторго бөлүнөт. Тематикалык топторго бөлүү методун колдонуу менен бул фразеологизмдердин мазмундук жана стилистикалык өзгөчөлүктөрү аныкталган. Натыйжада макала зооним камтыган фразеологизмдерди тилдер аралык маданий байланышты бекемдөөнүн маанилүү аспекти катары сунуштайт.

Түйүндүү сөздөр: зооним; фразеология; лингвомаданий аспект; тематикалык топтор; кыргыз жана англис тилдери; ички сапаттар; маданий өзгөчөлүктөр.

**PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS
WITH ZOONYMS REFLECTING INTERNAL QUALITIES OF A PERSON
IN KYRGYZ AND ENGLISH LANGUAGES**

A.R. Ryskulova

Abstract. The article comprehensively examines the linguocultural aspects of zoonym-containing idioms in Kyrgyz and English. Idioms are closely linked to the culture, worldview, and linguistic characteristics of each nation, making them

essential in describing human inner qualities. The article explores the meaning, usage, and role of idioms with zoonyms in representing national symbols. The study provides an in-depth analysis of the similarities and differences between Kyrgyz and English idioms, categorized into thematic groups. By applying the method of thematic classification, the content and stylistic features of these idioms are identified. Ultimately, the article highlights the importance of zoonym-containing idioms as a key tool for enhancing intercultural dialogue and understanding.

Keywords: zoonym; phraseology; linguocultural aspect; thematic groups; Kyrgyz and English languages; inner qualities; cultural characteristics.

Фразеология тил илиминин маанилүү тармактарынын бири катары элдин маданияты, жашоо образы жана дүйнөтаанымы менен тыгыз байланышкан тилдик каражаттарды изилдейт.

Адамдын ички сапаттарын чагылдырган фразеологиялык бирдиктер ар бир элдин маданий жана социалдык өзгөчөлүктөрүн көрсөтөт. Кыргыз жана англис тилдериндеги мындай фразеологизмдерди салыштыруунун лингвомаданий аспектиси аркылуу алардын окшоштуктары жана айырмачылыктары аныкталат. Аталган макалада зооним камтыган фразеологизмдерди изилдөө аркылуу кыргыз жана англис тилдериндеги элдик дүйнөтаанымдын өзгөчөлүктөрүн ачып көрсөтүү максат кылынган.

Изилдөөнүн актуалдуулугу фразеологиянын тилдер аралык изилдөөлөрдөгү ролу жана анын маданияттар аралык байланышты чыңдоодогу мааниси менен аныкталат. Зоонимдердин тилдик жана маданий символиканы берүүчү каражат катары колдонуулары ар бир элдин дүйнөтаанымы жана жаныбарларга болгон мамилеси менен тыгыз байланышта. Кыргыз тилинде «жолборс жүрөк» же «куу түлкү» сыяктуу туюнтмалар адамдын ички сапаттарын сүрөттөсө, англис тилинде «as brave as a lion» же «as cunning as a fox» сыяктуу фразеологизмдер маанилеш келип, окшош мүнөздөмөлөрдү берет.

Макаланын максаты – кыргыз жана англис тилдериндеги зооним камтыган фразеологизмдердин мазмундук жана структуралык өзгөчөлүктөрүн салыштыруунун негизинде алардын лингвомаданий маңызын аныктоо. Изилдөө адамдын ички сапаттарын чагылдырган фразеологиялык бирдиктерди тематикалык топторго бөлүп, ар бир топтогу өзгөчөлүктөрдү мисалдар аркылуу талдоого багытталган. Мындан тышкары, фразеологизмдердин социалдык жана профессионалдык чөйрөдөгү колдонулушу жана алардын улуттук өзгөчөлүктөрдү чагылдыруудагы ролу да каралат.

Зоонимдердин фразеологиядагы мааниси жөнүндө сөз кылганда, алардын адамдын мүнөзүн жана сапаттарын символикалуу түрдө чагылдыруудагы орду өзгөчө экенин белгилей кетүү керек. Чарльз Балли «Фразеологизмдер элдин психологиялык жана эмоционалдык дүйнөсүнүн күзгүсү» деп белгилеген [1]. Бул пикир фразеологизмдердин улуттук менталитетти чагылдыруудагы ордун так көрсөтөт. Зооним камтыган фразеологизмдердин лингвомаданий аспектилери изилдөө аркылуу элдин жаныбарларга болгон мамилеси жана аларга байланыштырылган сапаттар ачылып көрсөтүлөт. Мисалы, кыргыз тилиндеги «куу түлкү» айлакерликти, акылмандуулукту билдирсе, англис тилинде «as cunning as a fox» дал ушундай маанини берет. Бул экөө тең жаныбарлар дүйнөсүнөн алынган окшош символдор.

Питер Ньюмарк болсо «Фразеологизмдер ар бир тилдин уникалдуу мүнөзүн жана маданий контекстин ачып берет» деп баса белгилейт [2]. Зооним камтыган фразеологизмдерди изилдөө – тилдер аралык байланышты жана маданияттар ортосундагы диалогду тереңдетүү үчүн маанилүү аспекти болуп саналат. Мисалы, «жолборс жүрөк» фразасы кыргыз элинде эр жүрөктүктүн символу катары кабылданса, англис тилинде «lion-hearted» туюнтмасы дал ушундай маанини берет.

Адамдын ички сапаттарын чагылдырган зооним камтыган фразеологизмдерди төмөндөгүдөй тематикалык топторго бөлүү ишибиздин максатына жетүүсүнө шарт түзөт.

Бул тематикалык бөлүштүрүү зооним камтыган фразеологизмдерди мүнөздөмөлөрү боюнча тереңирээк изилдөөгө өбөлгө түзөт.

1. Акылдуулук, көрөгөчтүк, көсөмдүктү туюнткан фразеологиялык каражаттар

Адамдын акыл-эс жөндөмү, алдын ала көрө билүү жана кыраакылык сыяктуу сапаттары анын сөздөрүнөн, жасаган иштеринен,

мамилелеринен жана дүйнө таанымынан көрүнүп турат. Кыргыз тилинде бул сапаттарды сүрөттөө үчүн колдонулган **балыкка тил, дөңгөчкө жан киргизүү, бөдөнөдөн куйрук чыгаруу** сыяктуу фразеологизмдер өзгөчө орунда турат. Бул туюнтмалар адамдын эпчилдигин, кыраакылыгын жана ар кандай кырдаалдарда амал таба билүүсүн сүрөттөөдө маанилүү роль ойнойт. Мисалы: *Балыкка тил, дөңгөчкө жан киргизип жиберчүдөй болгон бир шуулдак өңдөнөт* («Кыргызстан маданияты»); *Ал ошондой бөдөнөдөн куйрук чыгарат*.

Ал эми англис тилинде **wise as an owl** фразеологизми акылмандыкты, терең ой жүгүртүүнү жана акыл-эстүүлүктү сүрөттөйт. Бул туюнтма негизинен акылдуу, терең ойчул жана сабырдуу адамды мүнөздөө үчүн колдонулат. Бул салыштыруу «үкү» (owl) образы аркылуу түзүлөт, анткени үкү көптөгөн маданияттарда акылмандык жана көрөгөчтүктүн символу катары кабыл алынган. Мисалы: *She was wise as an owl, offering solutions no one else could think of* (Harper Lee «To Kill a Mockingbird») (Ал эч кимдин оюна келбеген чечимдерди сунуштаган үкүдөй акылман адам).

Мисалы: *With eyes sharp as a hawk, he noticed every movement in the room* [3] (Ал шумкардай курч көздөрү менен бөлмөдөгү ар бир кыймылды байкап турду).

Мисалы: *Tom was clever as a monkey, always finding a way out of trouble* [4] (Том маймылдай акылдуулугу менен ар дайым кыйынчылыктан чыгуунун жолун табат).

2. Тыңдык, бышыктык, чыйрактыкка байланыштуу фразеологизмдер

Адамдын тыңдык, бышыктык жана чыйрактык сапаттары кыргыз элинин улуттук менталитетинин негизги бөлүгү болуп саналат. Жоокерчилик доору жана көчмөн жашоо шарты бул сапаттарды өнүктүрүүгө шарт түзгөн. Ошол себептен кыргыз тилинде бул өзгөчөлүктөрдү мүнөздөгөн *алдына ат салдырбаган, аттын кулагы менен тең ойноо, биттин ичегисине кан куюу* сыяктуу фразеологиялык туюнтмалар кеңири колдонулат.

Hardworking as a mule фразеологизми эмгекчил, чыдамкай, тынымсыз иштеген адамды сүрөттөө үчүн колдонулат. Качыр жаныбары

физикалык жактан күчтүү жана оор жумуштарда колдонулганы белгилүү, бул анын эмгекчилдик символу катары каралышын шарттайт. Туюнтма күчтүү ишке жөндөмдүүлүктү жана өз милдеттерин так аткарууну мүнөздөйт. Мисалы: *He worked hardworking as a mule to provide for his family* [5] (Ал үй-бүлөсүн багуу үчүн качырдай иштеди).

Agile as a cat фразеологиялык туюнтмасы шамдагай, ийкемдүү, жеңил кыймылдаган адамды сүрөттөө үчүн колдонулат. Мышыктар өзүнүн шамдагайлыгы жана тез реакциясы менен белгилүү болгондуктан, бул туюнтма ийкемдүү жана так кыймыл жасай алган адамдарга байланыштуу колдонулат. Мисалы: *The gymnast was agile as a cat, landing perfectly on the narrow beam* [6] (Гимнаст мышыктай шамдагай болуп, жазы устунга так түшүп конду).

3. Кайраттуулукту, тайманбас баатырдыкты, эр жүрөктүүлүктү туюндурган фразеологизмдер

Эр жүрөктүүлүктү жана тайманбас баатырдыкты сүрөттөгөн кыргыз тилинде *жолборс жүрөк, жолборс маңдай* сыяктуу фразеологиялык туюнтмалар кеңири таралган.

Мисалы: *Эзелтен эл-жер үчүн жанын оозуна тиштеп, башын канжыгага байланып келген жолборс жүрөк балбандарыбыз* (Аалы Жангорозов) деген сүйлөмдө, бул фразеологизмдер адамдын тайманбастыгын жана мекенчилдигин сүрөттөп, ошол эле учурда эл үчүн жанын аябаган чыгаан жигиттердин образын ачып берген.

Эми англис тилиндеги негизги фразеологизмдерди кыргызча аналогдор менен салыштырып талдап көрөлү.

Brave as a lion (өтө кайраттуу, тайманбас адам): *She was as brave as a lion, stepping forward to defend her beliefs* [7] (Ал өз ишенимдерин коргоо үчүн тайманбас арстандай алдыга кадам таштады).

Бул фразеологизм англис тилинде эр жүрөктүүлүктү сүрөттөөдө кеңири колдонулат. «Lion» (арстан) образы күчтүн жана тайманбастыктын символу катары алынган. Кыргыз тилинде «арстан жүрөк», «жолборс жүрөк» туюнтмалары бул маанини туюнтат.

Bold as a bear (коркпостук, эр жүрөктүүлүк): *The man was bold as a bear, challenging the harshest of winters without hesitation* [8]

(Адам аюудай кайраттуу болуп, кыштын катаал шарттарына коркпостон туруштук берди).

Аюу образы күчтүүлүк жана коркууну билбестик менен байланыштуу. Кыргыз тилинде бул образ сейрек кездешкени менен «арстандай тайманбас» сыяктуу фразеологизмдер маани-маңызы жагынан окшош.

Fearless as a tiger (эч нерседен коркпогон, тайманбас): *He faced his enemies fearless as a tiger, ready to fight till the end* [9] (Ал душмандарга каршы эр жүрөк жолборстой бет алып, акыркы каны калганча кармашууга даяр турду).

Tenacious as a bulldog (тайманбаган, кыйынчылыктардан жеңилбеген): *He pursued his goals tenacious as a bulldog, never letting obstacles deter him* [10] (Ал максаттарына качырдай өжөрдүк менен умтулуп, тоскоолдуктардан тайсалдабай өттү).

Steady as a horse (ишенимдүү жана кайраттуу): *Through every trial, he remained steady as a horse, never faltering under pressure* (Anna Sewell «Black Beauty») (Бардык сыноолордо ал кыйынчылыктарга туруштук берип, тулпардай бекем турду).

Англис тилинде бул туюнтма аттын туруктуулугун, ишенимдүүлүгүн көрсөтөт. Кыргыз маданиятында да ат күчтүн жана ишенимдүүлүктүн символу болгон.

4. Жоош, момундукка байланыштуу фразеологиялык бирдиктер

Кыргыз тилинде момун, токтоо мүнөздөгү адамдарды сүрөттөөдө *койдон жоош, кой оозунан чөп албаган* сыяктуу фразеологизмдер колдонулат. Бул туюнтмалар адамдын эч кимге зыян келтирбегенин, бирөөгө катуу сүйлөбөгөнүн, жооштугун жана адилеттүүлүгүн баса белгилейт. Мисалы: *Өзү кой оозунан чөп албаган момун, ак көңүл жигит эле* (Чыңгыз Айтматов).

Англис тилинде да жооштук, момундук сапаттарды сүрөттөгөн зооним камтыган фразеологизмдер кеңири таралган. Алардын айрымдары төмөнкүлөр:

Gentle as a lamb (абдан жоош, сылык жана зыянсыз адам): *She was gentle as a lamb, never raising her voice or causing any trouble.* (Jane Austen's *Pride and Prejudice*).

Кыргыз тилиндеги *койдон жоош, кой оозунан чөп албаган* фразеологизмдери англис

тилиндеги *gentle as a lamb, meek as a dove*, жана *mild as a rabbit* туюнтмалары менен семантикалык жактан шайкеш келет. Эки тилде тең жаныбарлардын символикасы аркылуу адамдын мүнөзү көрсөтүлөт.

5. Элпектикке, сылыктыкка тиешелүү фразеологиялык каражаттар

Күнүмдүк турмушта адамдар ортосундагы өз ара мамилелерде сылыктык жана элпектик чоң мааниге ээ. Бул сапаттар адамдын жагымдуулугун арттырып, коомдо жакшы маанайды жана натыйжалуу мамилелерди камсыз кылат. Кыргыз тилинде мындай сапаттарды мүнөздөгөн *атка жеңил, тайга чак* фразеологиялык туюнтмасы кеңири колдонулат. Бул туюнтма «элпек, тил алчаак, зирек жана шайдоот» маанисин берет: *Үчүнчү чоро атка жеңил, тайга чак Эркинбек баатыр болду* (Чыңгыз Айтматов).

Англис тилинде да ушул сапаттарды сүрөттөгөн зооним камтыган фразеологизмдер бар, алар адамдын жеңил кыймылын, сылык мамилесин жана шайдооттугун баса белгилейт.

Swift as a deer (шайдоот, тез жана элпек): *The servant was swift as a deer, completing the tasks with remarkable speed* (Jane Austen «Sense and Sensibility») (Кызматчы бугудай элпек болгондуктан тапшырмаларды өзгөчө ылдамдык менен аткарды).

6. Сергектик, зиректик, сактыкты чагылдырган фразеологизмдер

Бул семантикалык топ адамдын сактыгын, зиректигин жана сергектигин сүрөттөгөн бир катар фразеологиялык туюнтмаларды камтыйт. Кыргыз тилинде бул сапаттарды мүнөздөгөн *бөрүнүн көзүн жеген, куш уйку, чычканга кебек алдырбаган* сыяктуу фразеологизмдер колдонулат. Англис тилинде болсо, бул тематикадагы негизги анималисттик туюнтмалар *eagle-eyed, mouse in the pantry, light sleeper as a hare* өңдүү болуп, алар эмоционалдык жана экспрессивдик боёктор менен айырмаланат.

«Чычканга кебек алдырбаган», «**mouse in the pantry**» туюнтмаларынын негизги маңызы сактык жана зиректик болсо, «**sly as a fox**» туюнтмасы негизги өзгөчөлүгү айлакерликти баса белгилейт. Бул экөө тең оң жана терс боёкторду контекстке жараша камтышы мүмкүн: *Чырым этип уйку албай, чычканга кебек алдырбай*

үч күн, үч түн кайтарды (ооз. кепт.); *Not even a mouse in the pantry escaped her vigilant eyes* (Charles Dickens «Great Expectations») (Анын кыраакылыгынан кампадагы чычкан көз жаздымда калган жок). «**Куш уйку**» жана «**light sleeper as a hare**» туюнтмалары уйкунун өтө сергектигин жана кыска болушун сүрөттөйт. Кыргыз маданиятында бул образ этияттык менен байланышса, англис тилинде коён сыяктуу сактык жана сезимталдык менен ассоциацияланат: *Төрөгөндөн бери Сейденин уйкусу куштун уйкусундай сергек* (Чыңгыз Айтматов); *He slept light as a hare, waking at the slightest noise* (Emily Brontë «Wuthering Heights») (Ал коёндоу сергек уктагандыктан, акырын чыккан дабыштан эле ойгонуп кетти).

7. Акылсыз, макоо, аңкоолукка байланыштуу фразеологиялык туюнтмалар

Мисалы: *Эшектин мээсин жеген чочко! Деги колуңдан бирдеме келеби?* (Аалы Токомбаев); *Эч кимиси түшүнбөйт, бээ десең төө дейт* (Аалы Токомбаев).

Бул мисалдар акылсыздыкты жана түшүнүксүздүктү мүнөздөп, адамдын жандуу жана турмуштук кырдаалдарга жарамсыздыгын баса белгилейт.

Ал эми англис тилинде: *She's so bird-brained, always forgetting where she puts her keys* (Jane Austen «Pride and Prejudice») (Ал ушунчалык унутчаак болгондугунан ачкычтарын кайсы жерге койгонун дайыма унутуп коёт).

Аталган туюнтма да адамдын акылсыздыгын жана аңкоолугун сүрөттөйт. «Bird-brained» куштун мээсинин кичине экендигин салыштыруу аркылуу маанини ачып берет.

8. Жалкоолукту, жалакайлыкты чагылдырган фразеологизмдер

Жумуштан качуу, иштөөгө мойну жар бербеген жалкоолук жана жалакайлык адамдын терс сапаттарынын бири болуп саналат. Бул сапаттарды сүрөттөгөн фразеологизмдер кыргыз жана англис тилдеринде кеңири колдонулат. Кыргыз тилинде *кыларга иши жок, саларга кушу жок, эшек такалоо* сыяктуу туюнтмалар жалкоолук менен байланышса, англис тилинде мындай сапатты *lazy as a sloth, idle as a pig in the sunshine, slow as a snail* фразеологизмдери сүрөттөйт.

Мисалы: *Жүрөк өйүп, тынчтык бербеген бул ойлорду кыларга ишим жок, саларга кушум жоктугунан айткан эмесмин* («Кыргызстан маданияты»); *Эми аны байкап калса, силер эшек такалап жүрөсүңөрбү дебейби?* (Мырзабек Тойбаев).

Lazy as a sloth – абдан жалкоо, аракетсиз адам. Sloth (ленивец) образы аркылуу жалкоолук жана аракетсиздик сүрөттөлөт. Бул туюнтма адамдын күн бою кыймылсыз жатышын сындаган мааниде колдонулат: *He's lazy as a sloth, lying on the couch all day doing nothing* (Harper Lee «To Kill a Mockingbird») (Ал ленивец жаныбарындай болуп, күнү бою диванда эч нерсе кылбай жатты).

Мисалы, кыргыз тилиндеги *эшек такалоо* менен англис тилиндеги *lazy as a sloth* (ленивец жандыгындай жалкоо) туюнтмаларынын мааниси окшош, бирок колдонулган жаныбар образдары ар кайсы маданиятка тиешелүү.

Юдахиндин орусча-кыргызча сөздүгүндө «ленивец» зоологиялык аталышы менен берилип, аныктоочу түшүндүрмө катары «Түштүк Америкада – мышыкка окшош, сүт эмүүчү айбан» деп көрсөтүлгөн. Бул аныктама кыргыз тилинде ленивец тууралуу маалымат аз экендигин көрсөтөт. Бирок лексикалык контекстте бул жаныбарды «ленивец» деп орус тилиндегидей эле аталат, анткени кыргыз тилинде ленивецке так ат берилген эмес.

Ошондой эле «ленивец» жаныбарынын аймактык жана климаттык өзгөчөлүктөрү кыргыз маданиятына жакын болбогондуктан, бул образ кыргыз тилиндеги фразеологизмдерде колдонулбайт. Бирок англис тилинде бул жаныбар жалкоолуктун символу катары кеңири белгилүү жана *lazy as a sloth* деген фразеологизм адамдын жай жана аракетсиз мүнөзүн баса белгилөө үчүн колдонулат.

9. Зыкымдык, сараңдыкты туюндурган фразеологиялык каражаттар

Битин сыгып, канын жалаган туюнтмасы абдан сараң жана өзүмчүл адамды сүрөттөйт: *Ушул жерден битин сыгып, канын жалаган байлардан көрө, нас жактан анча-мынча бир нерсе табууга мүмкүн экен* (Мидин Алыбаев).

Бул мисалдарда сараң адамдын ашыкча үнөмдөп, ач көздүгүнөн улам жек көрүндү абалга түшкөнү сүрөттөлөт.

Англис тилинде да сарандыкты сүрөттөө үчүн бир катар зооним камтыган фразеологизмдер колдонулат: **Greedy as a pig** (Абдан ач көз жана сараң адам): *He was greedy as a pig, hoarding all the food for himself* (George Orwell «Animal Farm») (Ал чочкодой ач көздүк менен бардык тамак-ашты өзүнө топтоп алды).

Бул фразеологизмде pig (чочко) образы ач көздүктүн жана өзүмчүлдүктүн символу катары колдонулат.

10. Арамзалык, куулук, митайымдыкка байланыштуу фразеологизмдер

Кыргыз, англис тилдеринин фразеологиялык корунда арамзалык, куулук жана митайымдык сапаттарды сүрөттөгөн зооним камтыган фразеологизмдер арбын кездешет. Мындай туюнтмалар, мисалы, **ак койдон аңкоо, боз койдон момун, ичинде ала курту бар, кой терисин жамынган, куу түлкү сыяктуу түрмөктөр** аркылуу адамдын терс сапаттарын таамай чагылдырат. Англис тилинде болсо, мындай сапаттарды **wolf in sheep's clothing** («кой терисин жамынган карышкыр»), **sly as a fox** («түлкүдөй куу»), **snake in the grass** («жайдактагы жылан») сыяктуу фразеологизмдер сүрөттөйт. Бул фразеологизмдер эмоционалдык-экспрессивдик күчкө ээ болуп, контекстке жараша ар түрдүү боёкчолорду чагылдырат.

Жылдырмасын жылдырып коёт да, ак койдон аңкоо, боз койдон момун болуп жүрө берет («Чалкан»). Бул фразеологизмдер биринчи сүйлөмдө «анткорлукту, арамзалыкты» сүрөттөсө, экинчи сүйлөмдө «жооштук жана момундукту» билдирип, контекстке жараша оң же терс баа алат. Англис тилиндеги **wolf in sheep's clothing** фразеологизми да ушуга окшош, анткени ал сырткы көрүнүшү аркылуу өзүнүн чыныгы мүнөзүн жаап-жашырган адамды сүрөттөйт: *He's a wolf in sheep's clothing, pretending to be your friend while plotting against you* (George Orwell's Animal Farm).

11. Зулумдук, зөөкүрлүккө байланыштуу фразеологизмдер

Адамдын ырайымсыз, таш боор мүнөзү анын зулумдукка жана зөөкүрлүккө баруусуна алып келет. Кыргыз, англис тилдеринде бул сапаттарды сүрөттөгөн зооним камтыган фразеологизмдер эмоционалдык-экспрессивдүү жактан

өтө таасирдүү, образдуу келет. Кыргыз тилинде **ит көрбөгөн кордукту көрсөтүү, ит өлүк кылуу, ит терисин башына каптоо, көк ала койдой союу, чолок байталга мингизүү, чымынын кагуу, эшек куртун кагуу** сыяктуу фразеологиялык бирдиктер кездешсе, англис тилинде **beat someone like a dog** (бирөөнү иттей сабоо), **whip like a mule** (качырдай сабоо), **flog a dead horse** (өлгөн атты сабоо) ж. б. түрмөктөр колдонулат.

Ит көрбөгөн кордукту көрсөтүү туюнтмасынын мааниси абдан кордоо, катуу зулумдук көрсөтүү: *Эми Орозкул суудан кайра кууп чыкпаса экен, элдин көзүнчө ит көрбөгөн кордукту көрсөтпөсө экен* (Чыңгыз Айтматов).

Бул туюнтманын маанилеш фразеологизми **beat someone like a dog**: *Oh, if I thought that, I'd beat him like a dog!* (William Shakespeare «Twelfth Night») (Эгер мен андай ойлосо, аны иттей сабамакмын).

Бул фразеологизмдер адамга физикалык жана моралдык жактан оор кысым көрсөтүүнү сүрөттөйт. Эки тилде тең заалымдыктын чегин көрсөткөн күчтүү эмоционалдык боёк бар.

Жогоруда сөз болгон кыргыз тилиндеги фразеологизмдер уят кылууну күчтүү метафора менен сүрөттөсө, англис тилиндеги туюнтма жеңил юморду камтыйт. Бирок экөөнүн тең негизги мааниси – абийирди кетируүү.

Чолок байталга мингизүү туюнтмасынын мааниси: абийирин кетируүү, коомдук шылдыңга алуу: Мингизип **чолок байталга**, элге күлкү салармын (фольклор).

Эшек куртун кагуу туюнтмасынын мааниси: эсине келтирүү, жазалоо: *Сенин эшек куртуңду кагабыз* (Токтогул Сатылганов).

Бул фразеологизмдин англис тилиндеги маанилеш фразеологизми: **whip like a mule**: The man was whipped like a mule for stealing (Адамды уурулук кылганы үчүн качырдай сабашты).

Бул туюнтмалар жазалоону сүрөттөйт. Эки тилде тең күч колдонуу аркылуу тартип орнотууну баса белгилеген эмоционалдык боёк бар.

12. Тоотпогондук, кенебестик, кайдыгерликти туюндурган фразеологизмдер

Адамдагы тоотпогондук, кенебестик, кайдыгерлик сапаттар көбүнчө «теңсинбөө, менменсинүү, кекирейүү, бой көтөрүү»

маанисин билдирип, терс баага ээ болушу мүмкүн. Бирок бул сапаттар айрым учурда «чыдамкайлык, токтоолук, көтөрүмдүүлүк» катары оң мааниде да түшүндүрүлөт. Контекстке жараша бул фразеологизмдердин эмоционалдык боёктору жана стилистикалык өзгөчөлүктөрү ар түрдүү. Муну төмөнкү мисалдардан да байкаса болот: *Сүймөнкул Чокморовдой эрки күчтүү, таң каларлыктай чыдамкай, ар бир оор операцияны чымын чаккандай көрбөгөн адамды кезиктирген эмесмин* (Чыңгыз Айтматов); *Мындай арсыз шакабаларды Улукбек аке чиркей чакканча да көрбөйт* (Салижан Жигитов).

Бул сүйлөмдөрдө чымын чаккандай көрбөө, чиркей чакканча көрбөө туюнтмалары «эч тоотпоо, кенебөө» деген мааниде берилет. Бирок кээде алар чыдамкайлык, кайраттуулук сыяктуу сапаттарды да мүнөздөйт.

Англис тилинде да кыргыз тилиндегидей маанини камтыган туюнтмалар арбын: *She brushed off their criticism like water off a duck's back, continuing with her plan undeterred* (J.K. Rowling «Harry Potter and the Order of the Phoenix») (Ал алардын сынына чымын конбогондой мамиле жасап, өзүнүн планы менен ишенимдүү улантты); *The general took the bad news like a lion, showing no sign of distress* (Ernest Hemingway «For Whom the Bell Tolls») (Генерал жаман кабарды арстандын тоотпогондой кабыл алып, тынчсызданууну эч билдирген жок); *He faced the insults like a rhino, letting nothing penetrate his thick skin* (Rudyard Kipling «The Jungle Book») (Ал мазактоолорго жоон териси менен эч нерсеге алдырбаган кериктей мамиле жасады).

Кыргыз тилиндеги чымын чаккандай көрбөө, чиркей чакканча көрбөө сыяктуу туюнтмалар эмоционалдык жана экспрессивдик боёгу күчтүү болуп, көп учурда терс мааниде колдонулат. Англис тилиндеги *water off a duck's back, like a rhino* фразеологизмдери да «эч нерсеге көңүл бурбоо» же «өзүнө таасир эттирбөө» маанисин билдирет, бирок кээде булар оң мааниде, мисалы, күчтүү мүнөздү баса белгилөөдө колдонулат.

13. Кошоматчылык жана көшөкөрлүктү чагылдырган фразеологиялык каражаттар

Кошоматчылык, көшөкөрлүктү туюнткан кыргыз тилиндеги күн тийген жердин күкүгү,

кошоматка кой союу сыяктуу фразеологиялык туюнтмалар, алардын түпкүрүндө ар түрдүү стилистикалык боёктор менен коштолгон маанилерди камтыйт. Булардын ар бири контекстке жараша оң же терс эмоционалдык баага ээ болуп, көркөм тексттерде кошоматчылыкты терең сүрөттөйт: *Алар күн тийген жердин күкүгү, – деп Сүйүнбай эмки иштин чордонун ошолорго бурду* (Курманбек Өгөбаев); *Күн тийген жердин күкүгү болуп оокат кылып, жан багуу сага окшогон адамдын колунан келет деди* (Аалы Токомбаев).

Бул фразеологизмде кошоматчылык менен бирге «эки жүздүүлүк, куулук» да кошо берилген. Кимде бийлик болсо, кимдин жолу болуп турса, ага жагынып, жасалма мамиле кылуу – бул туюнтманын негизги маңызы.

Хан Дыйканбай үйүндө жүргөнүңдү ырдадың, кошоматка кой союп, күлгөнүңдү ырдадың (Токтогул Сатылганов); *Эсир артынан түшкөндөргө мамиле менен жагып, марттык менен таанышып, кошоматка кой союп кутулуп жүрдү* (К. Осмоналиев).

Бул түрмөктөр бирөөгө жагынуу аркылуу жеке кызыкчылыкты көздөөнү, пайда табууну билдирет. Мында кошоматчылык менен бирге өзүмчүлдүк жана жасалмалуулук да чагылдырылган.

Англис тилиндеги маанилеш фразеологизмдерге: **Play the lapdog** (тийиштүү адамга жагынуу); *He was always ready to play the lapdog, hoping to gain favor with his superiors* (Oscar Wilde «The Picture of Dorian Gray») (Ал ар дайым жетекчилерине жагынуу максатында үйдө багылган күчүктөй болууга даяр болчу).

Кыргыз тилиндеги күн тийген жердин күкүгү жана кошоматка кой союу туюнтмалары англис тилиндеги *play the lapdog* р менен мазмундук жана стилистикалык жактан дал келет. Бул фразеологизмдер контекстке жараша кошоматчылык менен кошо эки жүздүүлүк, жасалмалуулукту сүрөттөйт.

Бул изилдөө кыргыз жана англис тилдериндеги зооним камтыган фразеологизмдердин мазмундук жана структуралык өзгөчөлүктөрүн аныктады. Адамдын ички сапаттарын сүрөттөгөн фразеологизмдердин ар бир тилде колдонулушу маданий жана улуттук

өзгөчөлүктөргө жараша өзгөрөт. Тематикалык топторго бөлүү зоонимдердин тилдик символизмдеги ролун терең түшүнүүгө өбөлгө түздү.

Кыргыз жана англис тилиндеги зооним камтыган фразеологизмдердин ортосунда айрым окшоштуктар менен катар олуттуу айырмачылыктар байкалат. Мисалы, кыргыз тилинде *жолборс*, *кой* сыяктуу жаныбарлардын символикасы маанилүү болсо, англис тилинде *арстан*, *түлкү*, *үлү*, *ленивец* сыяктуу образдар басымдуулук кылат. Бул айырмачылыктар элдердин дүйнөтаанымына, социалдык турмуш шартына жана тарыхына жараша түзүлгөн. Изилдөөдө ар бир фразеологизмдин конкреттүү контекстте колдонулушу жана стилистикалык өзгөчөлүктөрү талданды.

Зооним камтыган фразеологизмдер тилдик жана маданий символиканы берүүдө маанилүү каражат болуп саналат. Изилдөөнүн натыйжалары эки тилдин фразеологиялык корундагы адамдын ички сапаттарын сүрөттөгөн зоонимдердин байлыгын жана аларды лингвомаданий анализде терең изилдөөнүн зарылдыгын көрсөттү. Бул фразеологизмдердин изилдениши маданияттар аралык диалогду жана тилдер ортосундагы түшүнүктү өркүндөтүүгө шарт түзөт.

Поступила: 20.01.2025;

рецензирована: 04.02.2025; принята: 06.02.2025.

Адабияттар

1. *Bally Charles*. *Traité de stylistique française*. Paris: Klincksieck, 1909. URL: archive.org (дата обращения: 28.12.2024).
2. *Newmark Peter*. *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall, 1988. URL: routledge.com (дата обращения: 15.12.2024).
3. *Doyle A.C.* (1892). *The adventures of Sherlock Holmes*. George Newnes. URL: gutenber.org (дата обращения: 10.01.2025).
4. *Twain M.* (1876). *The adventures of Tom Sawyer*. American Publishing Company. URL: gutenber.org (дата обращения: 18.01.2025).
5. *Steinbeck J.* (1937). *Of mice and men*. Covici Friede. URL: steinbeck.org (дата обращения: 15.12.2024).
6. *Fitzgerald F.S.* (1925). *The great Gatsby*. Charles Scribner's Sons. URL: gutenber.org (дата обращения: 15.01.2025).
7. *Lewis C.S.* (1950–1956). *The chronicles of Narnia [Series]*. Geoffrey Bles. URL: officialnarnia.com (дата обращения: 28.12.2024).
8. *London J.* (1906). *White Fang*. Macmillan. URL: gutenber.org (дата обращения: 15.01.2025).
9. *Kipling R.* (1894). *The jungle book*. Macmillan. URL: gutenber.org (дата обращения: 20.01.2025).
10. *Dickens C.* (1861). *Great expectations*. Chapman & Hall. URL: gutenber.org (дата обращения: 15.12.2024).